

ŞİDDET İÇERMEYEN BİR EYLEM: JOHN RAWLS'DA SİVİL İTAATSİZLİK

***

AN ACTION WHICH DOES NOT CONSIST OF VIOLENT: CIVIL
DISOBEDIENCE IN JOHN RAWLS

M. Hanifi MACİT*

Özet

Demokratik bir yapı içerisinde ortaya çıkabilecek olan sivil itaatsizlik eyleminin en temel göstergesi şiddet içermemesidir. Fiziksel şiddetin hiçbir biçiminin bu eylem anlayışı içerisinde yeri yoktur. John Rawls'ın bakış açısından onu vicdani bir eylem kılan özellik ise, ciddi haksızlıklar durumunda ortaya çıkması ve şiddete dayanmamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sivil İtaatsizlik, Şiddetin Reddedilmesi, Sivil İtaatsizliğin Haklılaştırılması,

Abstract

The basic indicator of civil disobedience action, which may occur in a democratic structure is its not including violence. Any kind of physical violence is excluded in this understanding of action. From John Rawls's point of view, the feature which makes it an activity of conscience, its occurrence in the occasion of serious injustices and its denying violence.

Keywords: Civil Disobedience, The Denial of Violence, The Justification of Civil Disobedience,

I.Giriş

Sivil itaatsizlik kavramı [düşüncesi], dini, siyasi ve felsefi bir doktrin olarak yaşanmaz bir özelliğe sahiptir. Otoriteler bu kavramın içerdiği

---

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

elementlerin milattan önce altıncı yüzyıla kadar izinin sürülebileceğini iddia etmektedirler. Bu eylemin sosyal değişime de çok ciddi etkisinin olduğu ifade edilmekte ve örnek olarak da, Mahatma Gandhi ve Martin Luther King isimleri dillendirilmektedir. Yalnız sivil itaatsizliğin içerdiği elementlerin milattan önceye kadar izinin sürülme imkânı olmasına rağmen tek bir tanımını ve formülasyonunu vermek oldukça zordur ve hatta mümkün değildir.¹ Sivil itaatsizlik için söylenebilecek en genel şey, onun bir hukuk ihlali olduğudur. Lakin hukuka karşı birçok itaatsizlik durumu vardır ve bunlar sivil itaatsizlik olarak kabul edilmez.² Bunun için öncelikle diğer gösteri türlerinden sivil itaatsizliği ayıranın ne olduğu üzerine durmak gerekir.

Kamusal gösterileri üç grupta toplamak mümkündür. İlk grup, *yasal protesto gösterileridir*; bu gösteriye iştirak edenler barışçıl amaçlarla bir araya gelmişlerdir. Anayasanın onlara tanımış olduğu konuşma, toplanma ve talep etme haklarının ekseninde adaletsiz olduğunu düşündükleri yasaya gösteriyle itiraz ederler. İkinci grup, bizim sivil itaatsizliğe yönelik değerlendirmelerimizin eksenini oluşturacak olan gruptur. *Şiddet içermeyen sivil itaatsizlik*; bu gösteriye iştirak edenler adaletsiz olduğunu düşündükleri yasaya boyun eğmeyi reddederler. Ancak fiziksel şiddetin hiçbir biçimi bu eylem anlayışı içerisinde kullanılmaz. Kamusal gösterilerde, üçüncü ve son grup ise, *şiddet içeren sivil itaatsizlik* eylemidir. İştirakçiler, amaçlarına ulaşmak için fiziksel gücü her hangi bir ayırım yapmadan rastgele olarak kullanırlar. Bu, aslında bir ayaklanma olarak değerlendirilmelidir. Çünkü burada hemen ifade etmek gerekir ki, birçok düşünür daha doğru bir ifadeyle düşünürlerin büyük bir çoğunluğu buna katılmaz.³ Gerekçe olarak da sivil itaatsizliğin en temel motifinin şiddete karşı olmak olduğunu ısrarla vurgularlar.

Sivil itaatsizlik, yasayı bilinçli olarak çiğneyerek, siyasi otoriteyi adalete ve hukuk devleti idesine uymaya çağırarak siyasi bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Sivil itaatsizliğin kendisine eylem alanı bulabilmesi için mevcut otoritenin insan hakları ve demokrasi ilkelerine dayanan bir yapıya sahip olması gerekmektedir. İnsan haklarını dikkate almayan bir yapı

¹ J. L. LeGrande, Nonviolent Civil Disobedience and Police Enforcement Policy, *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, Vol.58, No. 3[Sep., 1967],s. 393.

² Rex Martin, Civic Disobedience, *Ethics*, Vol. 80, No.2. [Jan., 1970], s.123.

³ J. L. LeGrande, Nonviolent Civil Disobedience and Police Enforcement Policy, s.393-394.

içerisinde adaletsizliğe karşı gösterilen itaatsizlik durumu sivil itaatsizlik bağlamında değerlendirilemez.⁴ O, daha ziyade direnme olarak görülebilir.

Çünkü bu iki hareket arasında derin fark vardır. Sivil itaatsizlik ve direnme arasındaki en önemli fark, birinin şiddete dayanması, diğerinin ise, şiddetten kaçınması olarak gösterilebilir. Sonuç olarak, "Sivil İtaatsizlik, "şu ya da bu ölçüde adil" ilişkilerin var olduğu demokratik rejimlerde, haksızlıklara karşı son bir çare olarak başvurulmuş, anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden yasadışı politik bir eylemdir.⁵

Bir hareketin sivil itaatsizlik olarak tanımlanabilmesi için şu temel özellikler taşıması gerekir:

a- Yasadışılık: Sivil itaatsizlik haksız bir uygulamaya karşı bütün yasal mücadele yolları denendikten sonra girilen yasadışı bir eylemdir. Lakin eylemin yasa dışı olması bu eylemi gerçekleştiren bireyler tarafından yasa dışı eylemin savunulduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü sivil itaatsizlik eylemini gerçekleştiren birey, düzenin temel ilkelerine bir itirazda bulunmaz.

b- Sivil itaatsizlik, aleni bir eylem olmalıdır: Burada alenilikten kasıt, eylemi gerçekleştiren bireylerin kendilerini saklamamaları değil, bu eylemin kamuca algılanabilir bir özellik taşıması gerekliliğidir.

c- Eylemin politik ve hukuki sorumluluğu üstlenilmelidir: Sivil itaatsizliği gerçekleştiren birey, bu eylemin getireceği yükümlükleri göz önünde bulundurur ve eylemin yükümlülüklerini üstlenir.

d- Şiddetin reddedilmesi: Sivil itaatsizliğin en aslı özelliklerinden birisi budur. Sivil itaatsizlik, problemleri derinleştiren bir eylem değil, bu problemleri gidermek için ortaya konan bir eylemdir. Bu nedenle de şiddet içermez.

e- Ortak adalet anlayışına/ Kamu vicdarına yönelik bir çağrıdır: Sivil itaatsizlik çoğunluğa bir çağrı, bir mesajdır. Bu çağrı, toplumda kamusal bir adalet anlayışının varlığını temel alır. Lakin bu noktada ifade edilmesi gereken bir husus vardır. Bir örnekle ifade etmek gerekirse, dini özgürlükleri ihmal

⁴ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s.300.

⁵ Yakup Çoşar, *Kamu Vicdarına Çağrı*, [Sivil İtaatsizlik], Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s.10.

edilen bir mezhebin haklarını savunmak için sivil itaatsizlik eylemine başvurulabilirken bu mezhebi toplumun geneli için geçerli kurallar haline getirmek çabasıyla sivil itaatsizliğe başvurulamaz.

f- Sivil itaatsizlik, sistemin geneline değil, tekil haksızlıklara karşı ortak eylemdir: Sivil itaatsizlik, adil olduğu varsayılan toplumlarda ortaya çıkabilecek bir eylem olması hasebiyle genel olarak sisteme karşı değil, özel olarak tekil haksızlıklara karşı yapılan bir eylemdir.

g- Sivil itaatsizlik ciddi haksızlıklara karşı yapılan bir eylemdir: Yasal yollarla sonuç alınamayan her durumda sivil itaatsizliğe başvurulmaz. Zira bu sivil itaatsizlik eyleminin bir süre sonra işlevsiz hale gelmesine neden olacaktır. Bunun için sivil itaatsizlik ciddi haksızlıklara karşı girişilen bir eylem olmalıdır. Tabi burada ciddi haksızlığın ölçütünün ne olduğu tartışma konusudur. Ancak bizim çalışmamız Rawls üzerine olduğu için Rawls'ın ciddi haksızlıklardan ne anladığından yola çıkarak bir şeyler söylemek mümkündür. Rawls, uzun süre devam eden muhalefete karşı, eşit özgürlükler ve eşit şans ilkelerinde ortaya çıkan haksızlığa binaen girişilen bir eylem olarak sivil itaatsizliği değerlendirir.

h- Haksızlıklarla ilgili çifte standart kullanılamaz: Sivil itaatsizlik eyleminde çifte standart, eylemin vicdani tarafına aykırıdır. Zira sivil itaatsizlik eylemi yapıldığı zaman haksızlığın kendisi önemlidir; kime yapıldığı veya kim tarafından yapıldığı eylemin ortaya konulup konulmayacağını belirleyen bir ölçü olmamalıdır.⁶

Sivil itaatsizliğin en temel göstergelerinden birinin şiddete karşı olmak olduğunu ve genel olarak sivil itaatsizliğin temel özelliklerinin neler olduğunu yukarıda dile getirdikten sonra, şiddet içermeyen sivil itaatsizliğin teorik olarak dayandığı felsefi ilkelere kısaca değineceğiz.

1- Hükümet yasaları ve toplumsal uygulamalar kötü olabilir.

2- Her bir şahıs, yapılan yasalar ve uygulamaların ahlaki olarak yerinde olup olmadığını belirlemek amacıyla yasaları ve uygulamaları değerlendirmek görev ve hakkına sahiptir.

3- Kötü ya da adaletsiz yasa ve pratikler [uygulamalar] belirlendikten sonra, bir şahıs ahlaki olarak onların uygulanmasına direnmeye mecburdur.

⁶John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Press, New York, 1973, s.10-15.

4- Geleneksel yasal çözümler işlevini kaybettiği ya da artık etkisiz oldukları zaman şahıslar toplumdan önce adaletsizliği ortaya koymalı ve itaatsizlik davranışını uygulamalıdır.

5- İhlal ya da itaatsizlik aleni olmalı ve şiddet içermemelidir.

6- Kişiler gerçekleştirdikleri aksiyonun sonucunda gelecek olan toplumsal eleştirileri ya da yasal cezaları istekli olarak kabul edebilmelidirler.⁷

Burada ilk ilke ile hükümetin adil olmayan yasalar çıkarabileceğine işaret edilmektedir. Demokratik bir toplum içerisinde her bireyin hükümet tarafından çıkarılan yasayı değerlendirmeye şansına sahip olması ise, bireyin bu yasanın ahlaki olarak uygun olup olmadığı üzerine bir değerlendirme yapmasına fırsat verir. Yapılan bu değerlendirme sonucunda çıkarılan yasa veya uygulama adaletsizlikler içeriyorsa şahıs artık bu adaletsizliğe direnmek zorundadır. Ancak, yukarıda ifade edilen dördüncü madde, sivil itaatsizlik eyleminin bir diğer özelliği olan "son çare olarak itaatsizlik eylemine başvurulmalıdır" maddesine bir göndermedir. Yasanın ahlaki olarak uygun olmadığı veya adaletsizlikler içerdiği dillendirilmiş ancak geleneksel olan bu yöntem sonuç vermemiştir. İşte o zaman sivil itaatsizlik davranışının eyleme geçirilmesinin vakti gelmiştir. Eylemin niteliği bu noktada ortaya çıkmaktadır. Eylem aleni olmalı, şiddet içermemeli ve bu eylemin sonucunda gelecek olan yasal yaptırımlar kabul edilmelidir.⁸ İşte böyle bir felsefi arka plandan hareket edilerek meşrulaştırılan bu eyleme yönelik, yirminci yüzyılın en büyük düşünürlerinden bir olan John Rawls da çalışmalarında yer ayırmıştır.

II. John Rawls'da Sivil itaatsizlik

Rawls, sivil itaatsizlik konusunu öncelikle 1969 yılında, "Sivil İtaatsizliğin Haklılaştırılması [*The Justification of Civil Disobedience*] adlı makalesinde ve sonra, Adalet Teorisi [*A Theory of Justice*] adlı çalışmasında ele almış ve sivil itaatsizlik problemini şu bağlamda değerlendirmiştir.

Rawls, adalete yakın bir devletin demokratik bir rejime ihtiyaç duyduğunu düşündüğünden dolayı genel anlamda sivil itaatsizliği de

⁷ J. L. LeGrande, *Nonviolent Civil Disobedience and Police Enforcement Policy*, s.397.

⁸ Berel Lang, *Civil Disobedience and Nonviolence: A Distinction with a Difference*, *Ethics*, Vol. 80, No.2. [Jan., 1970],s. 156.

demokratik otorite içerisinde ortaya çıkabilecek bir problem [eylem] olarak değerlendirir. Dolayısıyla da Rawls, sivil itaatsizliğin demokratik otoriteye uygunluğunun ne olduğu ve bu otorite içerisindeki rolünün ve yerinin ne olması gerektiğiyle ilgilenir. Rawls'ın devletine vatandaşların itaat etmelerinin nedeni onun siyasi adalet anlayışına dayanmasından kaynaklanmaktadır. Aynı doğrultuda devlete itaatsizliğin nedeni de devletin [orijinal durumda] belirlenmiş ilkelere göre davranmamasından kaynaklanmaktadır. Zira orijinal durumda kabul edilen ilkelere tam olarak uyum söz konusu olduğu zaman "mükemmel" adil devlete ulaşılabilecektir. Kısmi uymanın söz konusu olduğu durumlarda ise, adaletsiz düzenlemeler karşısında nasıl tavır alınacağı problemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, kısmi uyma durumunun tam olarak adil olmayan durumlar olarak değerlendirilemeyeceğidir. Zira sivil itaatsizlik de bu kısmi uyma durumunda ortaya çıkan bir problem olarak görülür.⁹ Çünkü orijinal durumda kabul edilen ilkelere göre vücuda gelmiş yapı, mükemmel devletin adresi olacaktır ve bu yapı içerisinde sivil itaatsizliği gerekli kılacak düzenlemelere ihtiyaç olmayacağı makul bir çıkarımdır. Aksi yönde ise, tam anlamıyla adil olmayan durumlarda vatandaşların devlete itaatleri söz konusu değildir. Bunun doğal sonucu olarak da devlete karşı mutlak itaatin olmadığı yerde ortaya çıkacak olan eylemin adı sivil itaatsizlik değildir. Kısmi uyma durumunda ise, toplumun temel yapısı hemen hemen adildir.¹⁰ İşte hemen hemen adil olma durumu noktasında yasal düzenlemelerde adaletsizlik ortaya çıkabilir veya belirebilir. Ortaya çıkmış olan bu durumda sivil itaatsizlikten söz etmek olanaklı olur.

Rawls'ın sivil itaatsizliği kendi devlet anlayışı için geçerlidir. Daha net bir ifadeyle Rawls, sivil itaatsizliği, demokratik düşüncenin ilkelerine göre vücuda gelmiş siyasi bir formda ortaya çıkabilecek bir sorun/eylem olarak görmektedir. Demokrasi dışındaki rejimler, özellikle dinsel rejimler, otoriteye mutlak bir itaat istediklerinden dolayı her türlü karşı çıkışa izin vermezler. Böyle bir düşünüşün doğal sonucu olarak, bu tür rejimlere karşı sivil itaatsizlik eylemlerine girişmek her hangi bir anlam ifade etmeyecektir. Bu tür rejimlerde,

⁹ Gülriz Özkök, *John Rawls'ın Adalet Görüşü Bakımından Devlet Problemi*, Ankara, 1999 [Yayınlanmamış Doktora Tezi] s.251.

¹⁰A.g.e, s.251.

Rawls'ın bakış açısına göre, başka muhalefet yollarına başvurmak daha makuldür.¹¹

Rawls'a göre, anayasal bir sivil itaatsizlik teorisi, üç bölümden oluşmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle ifade etmek gerekirse, bir sivil itaatsizlik teorisi şu üç soruya açıklık getirebilmelidir. İlk olarak, demokratik otoriteye karşı yapılan diğer eylemlerden sivil itaatsizliği ayıranın ne olduğunun tanımlanması gerekir. İkinci olarak, sivil itaatsizliğin nedenlerini ve hangi koşullar altında [az ya da çok adil bir demokratik rejimde] böylesi bir eylemin meşrulaştırılabilir olduğunun açıklamasının yapılması gerektiği düşünür tarafından ifade edilir.¹² Son olarak, böyle bir teori, bir anayasal devlet içerisinde "sivil itaatsizliğin" rolünü ve özgür bir toplum içerisinde bu karşı çıkma tarzının uygunluğunu açıklamalıdır.¹³ Ancak bu noktada, Rawls'ın, adaletsiz ve bozuk bir sistemi bir taktik olarak değiştirmek hatta devirmek için bile, militan hareketi ve direnci bir protesto tarzı olarak tartışmadığını, sivil itaatsizliği bireylerin devlet otoritesi tarafından uğramış oldukları haksızlığa karşı direnme isteği olarak gördüğünü belirtmek gerekir. Yoksa yukarıda da ifade edilmiş olduğu gibi Rawls, diğer hükümet biçimleri içerisinde itaatsizliğin yerini ya da diğer direnç biçimlerini tartışmaya girmeyeceğini ifade eder. Zira Rawls, sivil itaatsizliği özgür bir toplum içerisinde bir protesto tarzı olarak değerlendirir.¹⁴ Diğer taraftan sivil itaatsizliğin sorununun az ya da çok demokratik bir rejim içerisinde doğacağını ifade eden Rawls, demokratik rejim içerisindeki vatandaşların anayasasının yasallığını tanıyıp ve kabul ettiklerini dillendirir, bu nedenledir ki bu hareketi hükümet politikalarında ve yasalarda ortaya çıkan aksamalara karşı vatandaşların vermiş olduğu tepki olarak görür. Rawls'a göre, sivil itaatsizlik, "şiddete dayanmayan" fakat hükümetin politikası ya da yasalarında genel olarak bir değişimi hedefleyen, kamuoyu içerisinde aleni olarak yapılan, yasaya[hukuka] karşı, vicdani ancak yasal olmayan bir eylemdir.¹⁵ İşte bu algı içerisinde Rawls, sivil itaatsizliği, kamusal iyi ve bir sivil toplum düşüncesini açıklayan, ahlaki ilkeler tarafından

¹¹ Hamit Emrah Beriş, , Çağdaş Liberalizmde Farklı Yönelimler: John Rawls ve Robert Nozick, *Liberal Düşünce*, Ankara, Sayı; 28, Yıl;2002.s.204.

¹² John Rawls, *A Theory of Justice*, s.363.

¹³ A.g.e, s.363 -364.

¹⁴ A.g.e, s.363.

¹⁵ A.g.e, s.363.

da haklaştırlılabilecek bir siyasi eylem olarak görür.¹⁶ Düşünre göre, demokratik bir rejimde politik olayları düzenleyen ve anayasayı yorumlayan vatandaşların referansına dayanan ortak bir adalet anlayışı vardır. Sivil itaatsizlik bu adalet düşüncesinden dolayı muhaliflerin haklaştırlılabilir olduğunu düşündükleri kamusal bir eylemdir.¹⁷ Ve bu nedenden dolayı sivil itaatsizlik, protestonun ölçüsünü [derecesini- kriterini] yeniden düşünmeyi sağlamak ve ikaz etmek amacıyla çoğunluğun adalet duygusunun adresi olarak anlaşılır.¹⁸

Sivil itaatsizlik, sadece sivil yaşamı düzenleyen ilkeler üzerine temellenmiş samimi bir düşüncenin sonucu değil, aynı zamanda sivil itaatsizlik, eylemin yapıldığı anda bu eylemi yapanlar tarafından tutuklama ve cezanın umulup ve dirençsiz olarak kabul edildiği kamusal ve “şiddetsiz bir eylem”dir.¹⁹ Sivil itaatsizliği, diğer eylemlerden ayıran ve bu eylemi meşru zemine oturtan temel özellik bu olsa gerek. Zira sivil itaatsizlik eylemini gerçekleştiren muhalifler, bu eylemin sonucunda karşılaşacakları yaptırımı kabul ederler. Sivil itaatsizlik, hukuka saygı içerisinde hukuka itaatsizliği ifade eder ve sivil itaatsizliğin bu özelliği çoğunluğun bakışı içerisinde onun vicdani ve samimi bir eylem olduğunun gösterilmesine ve tesisine yardım eder.

Rawls'ın tanımına göre, sivil itaatsizliğin yasaya karşı olması onun meşruluğuna gölge düşürmemektedir. Zira yukarıda da ifade etmiş olduğumuz gibi bu eylem yasaya karşıdır ama yasaya sadakatle gerçekleşir. Çünkü eylemi yapanların amacı barışçıldır ve eylemi yapan vatandaşlar yasaya bağlılık konusunda tereddüt taşımamaktadırlar. Sivil itaatsizlik sadece kamu ilkelerine dayanmayan, aynı zamanda kamu içerisinde açık olarak yapılan eylemdir. Düşünre göre, o, adil bir ikazdır, aleni olarak gerçekleşir, gizli ve saklı değildir. Sivil itaatsizlik kamu içerisinde vuku bulan vicdanlı siyasi kanaat ve derin bir ifadedir. Bu nedenden dolayı “şiddet içermez” ve özellikle kişiye karşı şiddet kullanılmasından kaçınmaya çalışır. *Şiddet içeren eylemler incitici ve kırıcı olur, bu da sivil itaatsizlik söyleviyle uyumsuz.* Sivil itaatsizliğin şiddet içermemesinin bir başka nedeni de şudur. Yukarıda da ifade

¹⁶ John Rawls, *Collected Papers*; Edited by Samuel Freeman, [The Justification of Civil Disobedience-1969] Harvard University Press, 2001, s.181.

¹⁷ Eugene Schollosberger, *Civil Disobedience, Analysis*, Vol. 49, No.3. [Jun., 1989] s.150.

¹⁸ John Rawls, *Collected Papers*; s.181.

¹⁹ A.g.e, s.182.

edilmiş olduğu gibi, sivil itaatsizlik yasaya sadakatin sınırları içerisinde yasaya itaatsizliktir.²⁰ Bu noktada sivil itaatsizlik ve militan hareket arasındaki fark da ortaya çıkmış oluyor. Zira sivil itaatsizlik eylemi, yasaya sadakatle ama yasaya karşı ve eylemde bulunanların ise bu yasayı çiğneme sonucunda karşılaşacakları yaptırımını kabul ettiği hareketin adıdır. Lakin militan hareket yasaya sadakat bağları içerisinde gerçekleşen bir eylem değildir. Militan hareket yasal düzene karşı çok daha derin bir hareketi temsil eder. Bu noktada Rawls, bazı durumlarda militan hareketin ve diğer direnme türlerinin de haklılaştırılabileceğini ifade eder. Ancak Rawls, bu noktada bunu tartışmayacağını amacının adil anayasal bir rejimde sivil itaatsizliğin rolünün ve bu düşüncenin sınırlarının ne olduğuyla ilgili olduğunu söyler.²¹

Buraya kadar sivil itaatsizliğin genel anlamda nasıl bir zemine oturduğu, ne anlama geldiği ve bundan Rawls'ın ne anladığı hakkında kısa bir değerlendirme yaptık. Şimdi ise, sivil itaatsizliğin hangi şartlar altında haklılaştırılabileceğine Rawls'ın düşüncesini merkeze alarak bakmak uygun olacaktır.

İlk olarak ifade edilmesi gereken şey; Rawls'ın sivil itaatsizliği, "Hakkaniyet Olarak Adalet" [*Justice As Fairness*] başlığı altında 1958'de yayınlamış olduğu makalede ortaya koymuş olduğu iki adalet ilkesi bağlamında değerlendirdiğidir. Rawls, bu çalışmasında yararçı geleneğe alternatif olacak bir adalet anlayışı serimlemeye çalışmış ve bu düşüncesini, siyaset felsefesinin büyük düşünürlerinden, Locke, Rousseau, Hobbes ve Kant gibi J. Rawls da toplum sözleşmesiyle temellendirmiştir. İlk olarak, bu durumun temel motifleri belirlenmiş ve daha sonra burada siyasal ve toplumsal hayatı belirleyecek olan iki adalet ilkesi seçilmiştir. Doğal olarak, Rawls'a göre, bir sivil itaatsizlik eylemi, bu ilkelerin rehberliğinde meşru veya gayri meşru bir karakter kazanır. Bunun için de sivil itaatsizliğin meşruiyet zemini adalet ilkelerinin kapsamı ve ne kadar uygulanabildiği ile ilgilidir. Rawls, bu iki adalet ilkesinde ve bu ilkelerin bölümlerinde bir öncelik ilişkisi olduğunu söylemektedir. Adaletin iki ilkesi orijinal durumda rasyonel, eşit ve özgür vatandaşlar arasında seçilmiştir. Bu iki ilke toplumsal ve siyasal hayat içerisindeki kurumların temelini teşkil edecektir. Daha doğru bir ifadeyle, ilk durumda belirlenen bu ilkelerin, gündelik hayatta somut uygulama düzlemine

²⁰ John Rawls, *A Theory of Justice*, s.366.

²¹ A.g.e, s.367-368.

geçirilmesi anlamına gelen yasaların hazırlanmasında rehberliği söz konusudur.

Adaletin iki ilkesi;

İlk ilke,

a-).Herkesin tamamıyla yeterli eşit temel haklar ve özgürlükler düzenine sahip olmak konusunda eşit hakkı bulunmaktadır ve bu düzen herkes için aynıdır; bu düzende, eşit siyasal özgürlüklerin, ama sadece bu özgürlüklerin, değerleri eşit olarak sağlanır.

İkinci ilke,

b-) Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, şu iki şartı karşılamalıdır. İlk olarak, bu eşitsizlikler, herkese adil bir fırsat eşitliği altında açık olan konumlara ve makamlara bağlanmalıdır; ikinci olarak, bu eşitsizlikler toplumun en dezavantajlı üyelerinin en çok yararına olacak şekilde olmalıdır.²²

Seçilmiş olan bu adalet ilkelerinden ilk ilke “özgürlük ilkesi” olarak bilinirken, ikinci ilkenin ilk bölümü “farklılık ilkesi” olarak bilinir ve ikinci ilkenin ikinci bölümü “eşit fırsat ilkesi” olarak adlandırılır. Ancak bu ilkelerin kendi aralarında bir öncelik sıralaması söz konusudur. Zira bu öncelik sıralaması anlaşmazlık durumunda ortaya çıkar. Ancak Rawls, bunu şöyle ifade eder: *Tarafların arasında anlaşmazlık söz konusu olduğu zaman unutulmamalıdır ki, rasyonel taraflar sıralanacak iki öncelik kuralına orijinal durumda mutabık olmuşlardır. İlk öncelikli kural özgürlük ilkesidir ve adaletin ikinci ilkesi üzerinde önceliğe sahiptir. Bu toplumsal ve ekonomik amaçlar için feda edilemeyen ilk ilke tarafından özgürlüğün garanti edildiği [teminat altına alındığı] anlamına gelir. İkinci öncelik kuralına göre ise, eşit fırsat ilkesi farklılık ilkesi üzerinde önceliğe sahiptir.*²³ Rawls'a göre, bütün toplumsal temel mallar, özgürlük, fırsat, gelir, servet ve özsaygının esasları eşit dağıtılmalıdır. Bütün bunların hepsi veya her hangi bir kısmının dağıtımı eşitsiz bir dağıtım olmadıkça en az fırsata sahip olanların avantajıdır.

²² John Rawls, *Political Liberalism*, Columbia University Press, New York, 1996, s.5,6.

²³ Robert B. Talisse, *On Rawls*, Hunter Collage, The City University of New York, 2001, s.41.

Rawls'ın bu düşüncesinden biz şunu çıkarabiliriz. Herkesin avantajına olmayan eşitsizlik, adaletsizliktir.²⁴

Rawls'ın sivil itaatsizlik ve sivil itaatsizliğin haklılaştırılması ve sınırlarının ne olduğuna yönelik algısı da bu öncelik sıralamalarına göre şekil almaktadır. Doğal olarak, sivil itaatsizlik eylemine geçmenin ilk şartı, yukarıda ifade edilen ilkelerin ihlalidir. Sözgelimi temel özgürlüklerin ihlali sivil itaatsizlik eylemini meşru kılar. Yine aynı minval üzere, eşit özgürlük ilkesinin ciddi zedelenmesi de böyle bir meşruiyete kapı aralar. Ancak bazı durumlar vardır ki burada ihlalin müphem yargılara bağlandığı, kişisel çıkarlar ve önyargıların birbirinden tam olarak ayrılmadığı ve bu ayırımı yapmanın da oldukça zor olduğu görülür. İşte bu durumlarda sivil itaatsizlik eyleminden söz etmek doğru değildir. Örnek vermek gerekirse, açıkça eşit özgürlük ilkesinin ihlalini hedeflemeyen ya da bu ilkeyi sınırlamayan bir vergi yasasına karşı normal olarak sivil itaatsizlik eylemiyle karşı çıkılmamalıdır. Zira bu tür durumlarda akla uygun bir uzlaşma formülü bulmak mümkün olmaktadır.

İkinci olarak, politik çoğunluğa yapılan samimi çağrılarımız başarısızlıkla sonuçlanmış ve yasal düzeltme yolları tıkanmıştır. Sivil itaatsizlik, çoğunluğun adalet duyusunun adresinde siyasi bir eylem olmasına rağmen, çoğunluk bu konuyla ilgili hareketsiz ve vurdumduymaz olduğunu gösterdiyse bu durumda, sivil itaatsizliğin meşruiyetinin ikinci koşulu yerine gelmiştir denilebilir. Örnek vermek gerekirse, siyasi partiler hem azınlıkların taleplerine hem de protesto edilen kuralların iptaline yönelik hareketlerde kayıtsız kalabilirler. İşte bu durumda sivil itaatsizlik eylemine başvurmak kaçınılmaz olabilir.²⁵ Yine aynı bağlam içerisinde, örneğin eğer bir yasa, zayıf ve savunmasız bir azınlığın dinini yasaklayıp ve böylelikle "eşit özgürlük ilkesini" ihlal ederse, [siyasi partiler ve çoğunluğa yapılan samimi çağrı yanıt bulmazsa] bu durumda normal politik kurallar aracılığıyla yasaya karşı gelmenin beklenemeyeceğini ve hatta bu durum içerisinde sivil itaatsizlik eyleminin hafif kalacağı ifade edilmektedir.²⁶

Sivil itaatsizliği haklı kılacak üçüncü ilkenin anlaşılması oldukça güçtür. Zira burada Rawls, hem sivil itaatsizliğin adil olduğu bir zemini örneklendirmektedir hem de bu durumda rejimin düşeceği sıkıntıyı

²⁴ John Rawls, *A Theory of Justice*, s. 62.

²⁵ John Rawls, *A Theory of Justice*, s.373.

²⁶ A.g.e, s.373.

dillendirmektedir.²⁷ Rawls'ın örneğiyle birçok grup veya azınlık yetkili organlarca alınan siyasal kararlar nedeniyle mağdur olabilir. Bu durumda eylemlerinin hareket noktası da adildir ve sivil itaatsizlik eyleminin meşru bir şartı doğmuş olmaktadır. Ancak bu hareketlerin aynı zamanda olma olasılıkları düşük olsa bile böyle bir ihtimal mümkün olabilir. Bu imkânın vuku bulduğu bir anda, var olan anayasal rejimi zedeleyecek hal alabilir.²⁸ İşte tasviri yapılan bu durumda, gerekli olan, haksızlıklara muhatap olan azınlıklar arasında politik işbirliği yaratmaktır. Böylesi bir işbirliği ile gruplar, eylemlerini herkesin hakkını kullanabileceği bir şekilde koordine ederek hem itaatsizliği aşırı bir boyuta vardırılmamış olurlar, hem de kendilerini sorumlu hissettikleri demokratik kurumlara karşı yükümlülüklerini yerine getirmiş olurlar. Üçüncü ilkenin daha net olarak açıklaması şu şekilde yapılabilir; Burada sivil itaatsizliğin uygulanmasıyla ilgili bir sınır konulmaktadır. Bu sınır sivil itaatsizliğin var olan anayasal rejimi zedeleyecek şekilde kullanılmaması yönündedir.²⁹

III. Sonuç

Rawls'ın düşüncelerini dikkate aldığımızda açık olarak görülecektir ki, o, çalışmamızın giriş bölümünde dile getirdiğimiz ilkelerle uyumlu bir sivil itaatsizlik anlayışı ortaya koymaktadır. Zira Rawls, demokratik bir toplum içersinde vuku bulabilecek olan bu eylemi ısrarla "şiddet içeren" eylemlerden ayırmaktadır. Bu ayırımın dayanağını ise, sivil itaatsizliğin temel göstergesinin barışçıl yöntemler kullanması ve şiddetin reddedilmesi oluşturur. Şiddetin reddedilmesinin mantıki sonucu ise, bu hareketin devrimden farklı olduğu çıkarımına bizi götürecektir. Çünkü sivil itaatsizlikte var olan otoritenin genel çerçevesi ve hukuk düzeninin genel meşruiyeti kabul edilir.

²⁷ Yakup Coşar, *Kamu Vicdanına Çağrı -Sivil İtaatsizlik*, s.63-64.

²⁸ John Rawls, *Collected Papers*, s.185.

²⁹ Gülriz Özkök, *John Rawls'ın Adalet Görüşü Bakımından Devlet Problemi*, s. 257-258.

KAYNAKÇA

Berel Lang, *Civil Disobedience and Nonviolence: A Distinction with a Difference*, *Ethics*, Vol. 80, No.2. [Jan., 1970]

Eugene Scholossberger, *Civil Disobedience, Analysis*, Vol. 49, No.3. [Jun., 1989]

Gülriiz Özkök, *John Rawls'ın Adalet Görüşü Bakımından Devlet Problemi*, Ankara, 1999 [Yayınlanmamış Doktora Tezi].

J. L. LeGrande, *Nonviolent Civil Disobedience and Police Enforcement Policy*, *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, Vol.58, No. 3[Sep., 1967].

John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford University Pres, New York, 1973.

John Rawls, *Collected Papers*; Edited by Samuel Freeman,[The Justification of Civil Disobedience-1969] Harvard University Press, 2001.

Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

Rex Martin, *Civic Disobedience*, *Ethics*, Vol. 80, No.2. [Jan., 1970].

Robert B. Talisse, *On Rawls*, Hunter Collage, The City University, of New York, 2001.

Yakup Çoşar, *Kamu Vicdaruna Çağrı, Sivil İtaatsizlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.